

Розвиток співпраці між НАТО і країнами Близького Сходу

Волович Олексій Олексійович,
кандидат історичних наук

З появою нових глобальних загроз фізичні кордони функціонування НАТО втрачають значення. Із середини 1990-их років НАТО бере на себе значну роль у миротворчій та стабілізаційній діяльності, відійшовши від формату суто оборонного блоку, що, зокрема, стало відповіддю на недостатню ефективність діяльності ООН. Першими кроками у напрямі формування «глобального НАТО» стало поглиблення відносин Альянсу з країнами Північної Африки, Перської затоки, Японією, Республікою Корея, Сінгапуром, Австралією, Новою Зеландією.

Першою в історії Альянсу операцією, яка реалізується поза межами Північноатлантичного регіону, стала стабілізаційна операція в Афганістані – Міжнародні сили сприяння безпеці (МССБ), що фактично є спробою НАТО продемонструвати свою ефективність як глобального безпекового актора, здатного перебрати на себе миротворчі акції ООН. Загалом 40 держав світу беруть участь у цій операції під командуванням НАТО [1].

Після терористичних нападів на Сполучені Штати 11 вересня 2001 р. і початку іракської кампанії 2003 р. під проводом США, Альянс почав відігравати помітну роль на міжнародній арені, зокрема в «розширених» регіонах Середземномор'я та Близького Сходу. На сьогодні

• У статті аналізується співпраця НАТО з арабськими країнами, зокрема в рамках реалізації програм Середземноморського діалогу і Стамбульської ініціативи співпраці; розглядаються форми і методи цієї співпраці на регіональному та індивідуальному рівнях; робляться висновки і рекомендації щодо врахування досвіду взаємодії арабських країн і НАТО в зовнішній політиці України.

Ключові слова: НАТО, Середземноморський діалог, Стамбульська ініціатива співпраці.

• В статті аналізується співробітництво НАТО з арабськими країнами, в частині, в рамках реалізації програм Середземноморського діалогу і Стамбульської ініціативи співробітництва; розглядаються форми і методи цього співробітництва на регіональному та індивідуальному рівнях; робляться висновки і рекомендації з урахування досвіду взаємодії арабських країн і НАТО в зовнішній політиці України.

Ключевые слова: НАТО, Средиземноморский диалог, Стамбульская инициатива сотрудничества.

• The cooperation of NATO with Arabic countries, in particular within the framework of the Mediterranean dialogue and Istanbul Cooperation Initiative programs' realization is analyzed in the article; forms and methods of this cooperation on regional and individual levels are examined; conclusions and recommendations in relation of taking into consideration experience of co-operation between Arabic countries and NATO in Ukraine's Middle East policy are made.

Key words: NATO, Mediterranean dialogue, Istanbul Cooperation Initiative.

ні регіон Близького Сходу (22 країни Ліги арабських держав, Туреччина, Іран та Ізраїль) є основним напрямом діяльності НАТО поза межами Північноатлантичного регіону і Західної Європи. Це пояснюється насамперед унікальним місцем країн Близького Сходу в системі сучасних міжнародних відносин, що визначається низкою чинників – географічних, геополітичних, військових, економічних та енергетичних.

Водночас Близький Схід – один з найбільш конфліктогенних регіонів світу. Основним чинником нестабільності в регіоні є арабсько-ізраїльський конфлікт, який триває понад 60 років і є детонатором посилення ісламського фундаменталізму, екстремізму і тероризму в арабських країнах. Залишаються неврегульованими численні територіальні і прикордонні спори між багатьма країнами регіону.

Щодалі загострюється питання з розподілу водних ресурсів, зростають міграційно-демографічні проблеми. Незважаючи на досить високі темпи зростання ВВП у країнах регіону, рівень безробіття, особливо серед молоді, досить високий – у середньому близько 15 %. Високий рівень нестабільності породжує широкомасштабну гонку озброєнь. Зберігається загроза появи і розповсюдження в регіоні зброї масового ураження (ізраїльський ядерний потенціал, іранська ядерна програма) [2].

Вашингтон оголосив Близький Схід «третьою стратегічною зоною» поряд із Західною Європою і Далеким Сходом. Особливо інтенсивно освоєння Пентагоном близькосхідного регіону почалося у 80–ті роки. У січні 1983 р. було створено Центральне командування (СЕНТКОМ), у сферу дії якого було включено 25 держав від Ірану й Афганістану в Азії до Кенії в Африці. Після першої іракської війни нова переважно американська і західноєвропейська зброя та військова техніка у великих кількостях почали надходити до регіону. За останні 20 років військовий потенціал країн Перської затоки зріс у десятки разів [3].

Деякі аспекти діяльності НАТО на Близькому Сході висвітлюються у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях. Значна увага співпраці НАТО з арабськими країнами приділяється в роботах українських дослідників: монографіях В. Шведа [4], О. Маначинського [37], статтях В. Глебова і В. Макуха [5], С. Терешка [1]. Проте роботи згаданих авторів написані переважно кілька років тому і в них не відображені останні події щодо співпраці НАТО і арабських країн. Важливий фактологічний і аналітичний матеріал подається у статтях російських дослідників – М. Ковальського [6], А. Подцероба [2], В. Юрченка [7, 20]. А. Керженцева [38].

Серед західноєвропейських і американських авторів високим рівнем аналітики вирізняються праці В. Ісааксона [8], М. Батчера [9], Р. Розова [10], К. Боучека [11], К. Доннеллі [12]. Оцінки перспективи розвитку співпраці НАТО з близькосхідними країнами містять доробки арабських авторів: Ахмеда ас–Сеййида Туркі [13], Нур ед–Діна аль–Фаріді [14], Саліма Нассара [15].

Деякі експерти, зокрема Вальтер Ісааксон [8], висувають ідею створення нової версії НАТО – МАТО: the Mideast Antiterrorism Organization –

військовий, поліцейський, безпековий і оборонний альянс між Заходом і поміркованими союзниками на Близькому Сході. На думку автора, щоб бути більш ефективним, такий альянс має включати Ізраїль, що в свою чергу вимагає врегулювання палестинсько–ізраїльського конфлікту.

Мета роботи – на основі аналізу останніх концептуальних змін у політиці Північноатлантичного альянсу показати наявність тенденції щодо поступової глобалізації і універсалізації НАТО, приділивши особливу увагу таким програмам, як Середземноморський діалог і Стамбульська ініціатива співпраці.

Актуальність обраної теми полягає в необхідності проаналізувати нові форми взаємодії НАТО з близькосхідними країнами протягом останніх років, які могли б певною мірою запроваджуватися у рамках співпраці України і НАТО. Суттєвого значення вищевказана тема має в українських реаліях, коли тема співпраці з НАТО, на відміну від близькосхідних країн, є вкрай заполітизованою. Вивчення досвіду близькосхідних країн щодо досягнення внутрішньополітичного консенсусу з питань співпраці з НАТО є вкрай важливим для України.

Просування НАТО на Близькому Сході після 1991 р.

1. Середземноморський діалог

З середини 90–их років середземноморський напрям став одним із пріоритетних як для Євросоюзу, так і для європейських країн НАТО. Важливість цього регіону для Європи пояснюється географічною близькістю, тісними політичними, торговельно–економічними, культурними і науковими зв'язками, впливом еміграції з Арабського Магрибу на соціальну стабільність країн Західної Європи, необхідністю взаємодії в антитерористичній сфері, а також суперництвом, що посилюється в Північній Африці між ЄС і США [6].

Співробітництво НАТО з країнами Північної Африки у форматі Середземноморського діалогу було започатковано в рамках Барселонського процесу у 1994 році. Середземноморський діалог НАТО має переважно політичний характер і спрямовується на задоволення Альянсом потреб країн–учасниць Діалогу у галузі безпеки. В основі Діалогу лежить обмін інформацією, який за-

безпечується Групою середземноморської співпраці, створеною на Мадридському саміті НАТО у 1997 р. У межах цього форуму союзники проводять регулярні політичні дискусії з окремими середземноморськими країнами–учасницями Діалогу у форматі 26+1, або з усіма сімома державами – Алжиром, Єгиптом, Ізраїлем, Йорданією, Мавританією, Марокко та Тунісом у форматі 26+7 [12].

Практична співпраця між НАТО і країнами СД здійснюється на основі щорічної Робочої програми в наступних сферах: боротьба з тероризмом; енергетична безпека; управління потоками біженців; нерозповсюдження ЗМЗ; проведення гуманітарного розмінування; створення мережі запобігання кризам та зміцнення довіри у регіоні Середземномор'я; проведення двосторонніх оборонних навчань; створення мережі аналітичних закладів для вивчення оборонних питань, пов'язаних з НАТО та країнами Середземномор'я.

Двічі на рік відбуваються консультації щодо виконання військової частини Робочої програми у форматі НАТО + 7 за участі вищих офіцерів НАТО і семи країн СД. Військовий аспект програми включає участь країн Середземноморського діалогу в морських та сухопутних навчаннях НАТО, відвідання військових інституцій НАТО, обмін штабними офіцерами, проведення семінарів і конференцій. Єгипет, Йорданія та Марокко брали участь в операціях з підтримання миру під проводом Альянсу у Боснії та Герцеговині силами (IFOR/SFOR) і Косовому (KFOR).

Програма **Active Endeavor** («Активні зусилля») – операції ВМС країн НАТО в Середземному морі, які проводяться з метою запобігання терористичним акціям і розповсюдженню зброї масового ураження або її компонентів, а також забезпечення безпеки судноплавства. Ці операції були започатковані у жовтні 2001 р., як одна із восьми операцій НАТО у відповідь на терористичні атаки 11 вересня 2001 р., і проводяться у відповідності зі ст. 5 Північноатлантичного договору про колективну безпеку.

Станом на грудень 2008 р. у рамках операції Active Endeavour проведено моніторинг близько 100 тис. торговельних суден, з яких 148 були безпосередньо оглянуті. До 2004 р. через Гібралтар-

ську протоку ескортовано близько 500 суден. На сьогодні в операції «Активні зусилля» беруть участь ВМС Ізраїлю, Марокко і Алжиру [17].

2. Співпраця НАТО з країнами Середземноморського діалогу

НАТО–Єгипет. Особливе місце в стратегічних планах НАТО і США в Середземномор'ї посідає Єгипет. У жовтні 2007 р. після тривалих переговорів НАТО і Єгипет підписали угоду про співпрацю, відповідно до якої передбачається розміщення військового контингенту НАТО на кордоні з сектором Газа. Угода між Єгиптом і НАТО відкриває також широкий спектр можливостей для Ізраїлю в стосунках з палестинцями, у тому числі і з сектором Газа, захопленим угрупованням «ХАМАС». Зокрема угодою передбачається допомога Альянсу у справі захисту кордонів Єгипту, в боротьбі з тероризмом і стабілізації положення в гарячих точках [18].

Найбільшим одержувачем американської безвідплатної військової допомоги на Арабському Сході з кінця 1970 рр. є Єгипет. У липні 2007 р. Вашингтон оголосив про продовження ще на десять років програми фінансової допомоги Єгипту: в період 2008–2017 рр. на закупівлю озброєнь США виділять Каїру близько 13 млрд дол. США також сприяють розвитку військової інфраструктури АРС. З 1988 р. Єгипет має статус «союзника США поза НАТО». Близько 600 єгипетських офіцерів щорічно направляються в США на навчання і перепідготовку. Лише у 2003–2006 рр. Єгипет придбав у США зброю і військову техніку на 5,1 млрд дол., а також уклав нові угоди на отримання різної військової продукції на 4,3 млрд дол.

Проте, надаючи військову допомогу АРС, Вашингтон прагне не допустити єгипетської військово–технічної переваги над Ізраїлем. Саме тому США відмовили Єгипту в передачі літаків F–15. До теперішнього часу не вирішено питання про постачання ПТРК ТОУ–2В, який в змозі пробивати броню ізраїльських танків «Меркава». Під ізраїльським тиском США відмовилися встановити РЛС типу «Лонгбоу» на єгипетських вертольотах АН–64А «Апачі» в ході їх модернізації [19].

НАТО–Ізраїль. Відсутність прогресу мирного врегулювання на Близькому Сході є головним чинником, що підриває ініціативи ЄС та НАТО

у регіоні. На даний час НАТО не бере участі в близькосхідному мирному процесі, проте, на думку керівництва НАТО, така участь можлива за наступних умов: якщо сторони конфлікту досягнуть угоди про його врегулювання і звернуться з проханням до НАТО про її імплементацію і якщо буде відповідна резолюція РБ ООН. З березня 2005 р. керівництво НАТО підтримує контакти з Палестинською адміністрацією і не виключає, що за певних умов вона може брати участь у СД.

У січні 2009 р. Генеральний секретар НАТО Я. Схеффер відвідав Ізраїль в рамках Середземноморського діалогу Альянсу. Зокрема обговорювалося питання потенційної миротворчої ролі НАТО, якщо буде досягнута домовленість про мирне врегулювання палестинсько-ізраїльського конфлікту. Ідея щодо дислокації військ НАТО на Близькому Сході обговорюється на різних рівнях вже близько двох років. Радник президента Б. Обама з питань національної безпеки генерал Джеймс Джонс є одним із основних adeptів цієї концепції. У 2008 році, коли генерал був представником Держдепартаменту США на Близькому Сході, він запропонував дану концепцію ізраїльському керівництву. Зокрема він пропонував розмістити на Західному березі війська НАТО на той період, коли ізраїльські війська виводитимуться звідти, а палестинські військові формування ще не будуть здатними приборкати терористів. Проте ізраїльське керівництво поки що не виявляє достатнього ентузіазму щодо цієї ідеї [9].

Під час першої зустрічі 18 квітня 2009 р. Б. Нетаньяху з Б. Обамою досить рельєфно окреслили розбіжності між ізраїльським прем'єром і новим президентом США стосовно перспективи утворення палестинської держави і формату політики щодо Ірану. Ще напередодні зустрічі у Вашингтоні Б. Обама надіслав Б. Нетаньяху листа, в якому застеріг від можливих ударів ізраїльської авіації по іранським ядерним об'єктам [36].

Якщо за часів президентства Дж. Буша і Вашингтон, і Тель-Авів в унісон постійно наголошували на тому, що Іран є основним джерелом небезпеки як для арабських країн Перської затоки, так і для всього регіону Близького Сходу, то з приходом у Білий дім президента Б. Обама на відміну від колишньої безкомпромісної антиіранської риторики з боку Вашингтона окреслюють-

ся нові підходи взаємодії з Іраном на основі діалогу, взаєморозуміння і навіть співпраці. Зокрема США намагаються схилити Тегеран до співпраці в Афганістані у сфері підготовки афганської поліції. Якщо Б. Нетаньяху вважає, що передумовою створення палестинської держави має бути нейтралізація ядерного потенціалу Ірану, то, на думку Б. Обама, саме створення палестинської держави може стати основою порозуміння з Іраном [16].

НАТО-Йорданія. Станом на 1 квітня 2009 р. Йорданія виконала Індивідуальну програму співпраці з НАТО в рамках Середземноморського діалогу. Програма передбачала співпрацю у таких сферах, як: ЗМІ, наука і охорона навколишнього середовища, кризове управління, політика і стратегія у сфері оборони. Ізраїль виконав подібну програму у 2006 р., Єгипет – у 2007 р. [20].

Йорданія і НАТО домовилися про створення в Аммані Регіонального центру співпраці у сфері безпеки для відповідної підготовки офіцерів із сусідніх країн. У грудні 2007 р. Йорданія і НАТО підписали угоду про фінансування Альянсом дворічної програми розмінування і знищення застарілих боєприпасів з фондом 3,4 млн євро. З метою реалізації цієї програми в Аммані за підтримки Альянсу було створено Агентство постачання, обслуговування і набору спеціалістів (NASMA). Ведуться переговори про відкриття подібних агентств в Єгипті і Мавританії. Спонсорами цього проекту є Норвегія, Іспанія, Швейцарія, Австрія, Дані, Бельгія, Італія, Ісландія і Туреччина [21].

НАТО-Лівія. Перебуваючи з візитом в Тріполі 2 вересня 2008 р., держсекретар США К. Райс заявила про наміри Вашингтону підписати з Лівією військовий меморандум про взаєморозуміння. К. Райс подякувала лівійському керівництву за допомогу в блокуванні мобілізації бойовиків на території Лівії для їх подальшого направлення в Ірак і Афганістан. Лівія також бере участь в американській програмі боротьби з терористами і диверсантами. З огляду на десятиліття американсько-лівійської конфронтації, співпраця Тріполі і Вашингтона у сфері безпеки свідчить про радикальну трансформацію американсько-лівійських відносин, що було б важко уявити у 1986 році, коли американська авіація завдала удару по резиденції М. Каддафі та військовим об'єктам у Лівії [22].

У квітні 2008 р. військові кораблі ВМС Лівії вперше взяли участь у спільних військово-морських навчаннях НАТО у Середземному морі – «Phoenix Express–2008». 30 серпня 2008 р. Лівія і провідний член НАТО Італія підписали угоду про дружбу, партнерство і співпрацю, яка, зокрема, передбачає взаємодію у сфері оборони, нерозповсюдження зброї масового ураження, роззброєння і боротьби з тероризмом. Угода також виключає використання території двох країн у разі нападу на них з боку третьої сторони [23].

НАТО–Туніс. У середині червня 2007 р. в Тунісі відбулася дводенна міжнародна конференція «Середземноморський діалог НАТО». 16–20 квітня 2009 р. в туніському порту Бізерта перебувала група протимінних кораблів НАТО (SNMCMG2) з метою «посилення дружби і взаєморозуміння між НАТО і Тунісом». Доволі часто Туніс і США проводять спільні військові навчання. Протягом останніх 20 років відбуваються щорічні засідання Американсько-туніської спільної військової комісії для обговорення питань військової співпраці, програми модернізації збройних сил Тунісу. Туніс бере активну участь в американській Програмі міжнародної військової освіти. На даний час у військових навчальних закладах США пройшли підготовку близько 4000 туніських офіцерів і спеціалістів. Туніс також має активну військово-технічну співпрацю з провідними членами НАТО – Німеччиною, Францією, Бельгією, Італією, Іспанією, Португалією та іншими державами [24].

НАТО–Алжир. У грудні 2007 р. група алжирських парламентарів відвідала штаб-квартиру НАТО в Брюсселі, де безпосередньо ознайомила-ся з діяльністю Альянсу в Середземноморському басейні і на Близькому Сході. У червні 2008 р. Алжир і НАТО домовилися створити двосторонню комісію з метою визначення шляхів боротьби проти міжнародного тероризму [25].

У період з 1992–2000 рр. Алжир уклав контракти на постачання озброєнь і військової техніки з країнами Європи на 1,4 млрд дол. За цей же період у країну з Європи надійшло озброєнь на 1,3 млрд дол. Серед основних партнерів Алжиру у військово-технічній співпраці – Франція, Італія і Великобританія [7].

У березні 2008 р. НАТО і Алжир провели морські навчання з розмінування. Проте, за деякими

даними, командуванню НАТО досі не вдалося переконати алжирське керівництво надати Альянсу військові пільги в Алжирі. З метою поліпшення регіональної безпеки Вашингтон заснував Транс-Сахарську антитерористичну ініціативу (TSCTI) з бюджетом 500 млн дол. У межах цієї ініціативи США використовує військово-повітряні бази в Таманрассеті і Бу Саада на півдні Алжиру для базування розвідувальних літаків P-3 «Orion» згідно з угодою, підписаною у Вашингтоні у липні 2003 р. під час візиту президента Алжиру А. Бутефліки до США [9].

НАТО–Марокко. Майже щороку в марокканський порт Касабланка заходять військові кораблі сил швидкого реагування НАТО з метою проведення спільних навчань. Починаючи з 2001 р., щорічно на території Марокко відбуваються спільні військові навчання між підрозділами збройних сил Марокко і США. Останні такі навчання, в яких з обох сторін взяло участь понад 1300 військових, відбулися в районі міста Агадір з 28 березня до 4 червня 2009 р.

У період з 1992–2000 рр. Марокко підписало угоди щодо придбання озброєнь і військової техніки в країнах Європи на 1,2 млрд дол. Давні традиції має військово-політичне партнерство між Марокко і Францією на основі кількох угод про співпрацю у військовій сфері. Франція упевнено зберігає за собою позиції одного з провідних постачальників озброєнь для марокканських ЗС. Французькі фахівці працюють в сухопутних військах і ВМС Марокко. Частина марокканських підрозділів проходить підготовку у Франції [7].

У лютому 2007 р. Вашингтон прийняв рішення розмістити Африканське командування Пентагону (Africa Command – AFRICOM) в Північній Африці. Європейці розглядають наміри Вашингтона як стратегію, спрямовану на витіснення європейських партнерів по НАТО з регіону Північної Африки. Створення штаб-квартири AFRICOM обійдеться в 50 млн дол. Починаючи з 2008 р., річний бюджет AFRICOM становитиме 75 млн дол. Після того, як багато африканських країн (Алжир, Лівія, Єгипет, Джібуті, Кенія) відмовили США надати свою територію для дислокації штабу AFRICOM, Рабат погодився на розміщення нової американської військової структури в містечку Тан-Тан на півдні Марокко. На даний

час штаб AFRICOM тимчасово базується в Штутгарті [26].

НАТО–Мавританія. Розташування Ісламської Республіки Мавританія на стику трьох субрегіонів – Арабського Магрибу, Африканського Сахелю і Сахари має важливе значення для стратегічних планів НАТО в цьому регіоні. Проте співпраця Мавританії з НАТО ускладнюється політичною нестабільністю, яка передусім проявляється в зростанні тероризму і в серії військових переворотів, що відбулися у цій країні у 1984, 2003, 2005 і 2008 рр.

У липні 2005 р. Генсек НАТО відвідав Мавританію з метою обговорення співпраці в проведенні військових навчань і реформ, а також боротьби з тероризмом. У червні 2008 р. група мавританських парламентарів відвідала штаб–квартиру НАТО в Брюсселі.

В результаті військового перевороту 3 серпня 2005 р. президентом Мавританії став Сіді Шейх Мухаммед Абдаллахі, котрий був усунутий від влади повсталими військовими 6 серпня 2008 р. Міжнародні організації – ООН, ЄС, ОІК, АС і НАТО засудили військовий переворот. ЄС призупинив дію програми допомоги Мавританії на 240 млн дол., а США заблокували надання допомоги на 22 млн дол. переважно для програм співпраці у військовій сфері [11].

3. Стамбульська ініціатива співпраці

Започаткована у Стамбулі 28 червня 2004 р. на саміті НАТО Стамбульська ініціатива співпраці (СІС) має на меті зробити внесок у довгострокову глобальну і регіональну безпеку, запропонувавши країнам регіону Великого Близького Сходу практичну двосторонню співпрацю з НАТО у сфері безпеки. Спочатку Ініціатива була націлена на взаємодію з країнами Ради співпраці арабських держав Перської затоки: Бахрейном, Катаром, Кувейтом, Об'єднаними Арабськими Еміратами, Оманом і Саудівською Аравією. Однак Ініціатива відкрита для всіх зацікавлених країн регіону Великого Близького Сходу. Кожна зацікавлена країна розглядається Північноатлантичною радою на індивідуальній основі. На даний час чотири з шести арабських країн Перської Затоки – Бахрейн, Катар, Кувейт і Об'єднані Арабські Емірати – приєдналися до Ініціативи, при цьо-

му всі шість країн продемонстрували свою зацікавленість у ній. Оман і Саудівська Аравія досі утримуються від активної військової співпраці, оскільки вважають, що можливі провокації США проти Ірану можуть втягнути їх у війну проти цієї держави. Проте у разі поліпшення відносин між Іраном і США зусиллями адміністрації Б. Обама це застереження може бути знято.

Після початку імплементації СІС країни НАТО ухвалили рішення створити групу Стамбульської ініціативи співпраці, що складається з політичних радників зі всіх 26 делегацій держав–членів НАТО. Завдання групи – визначення процедур з розробки видів практичної взаємодії із зацікавленими країнами і забезпечення її успішної реалізації. Окрім цього, група СІС періодично звітує перед Північноатлантичною радою або Головним політичним комітетом НАТО, а також готує проекти рішень, які ухвалюються Північноатлантичною радою. Група також залучає країни, що беруть участь в ініціативі, у форматі 26+1 для розробки індивідуальних планів роботи і відслідковування їх реалізації [27].

Стратегія Альянсу відносно регіону Перської затоки в рамках СІС полягає в наступному:

- *інтеграція арабських країн ПЗ у військовій структурі НАТО шляхом залучення їх збройних сил до військових навчань і операцій у зоні відповідальності (CENTCOM);*

- *використання території арабських країн ПЗ для базування підрозділів сухопутних військ та військової авіації країн НАТО з метою контролю ситуації як в регіоні ПЗ, так і в масштабах Великого Близького Сходу;*

- *залучення арабських країн ПЗ для створення системи протиракетної оборони під егідою США;*

- *намагання розповсюдити на арабські країни ПЗ дію 5–ої статті Статуту НАТО, яка передбачає колективний захист з боку країн НАТО у разі нападу Ірану на одну або на всі арабські країни ПЗ;*

- *розповсюдження морських антитерористичних операцій «Активні зусилля» на акваторії Перської затоки, особливо в районі Ормузької протоки.*

З 1995 р. у портах Бахрейну базується 5–ий флот США, зоною відповідальності якого є 25 країн, розташованих у Перській затоці, Червоному морі, Арабському морі та на східному узбережжі

Африки. Цей же регіон є зоною відповідальності Центрального командування ЗС США (Central Command – CENTCOM). Військово–повітряні сили США (близько 27 тис. військовослужбовців), базуються на військових аеродромах в Іраку, Афганістані, Катарі, Кувейті та інших країнах Перської затоки.

За даними Дослідницької служби Конгресу США, за період з 1981–2006 рр. Вашингтон поставив арабським країнам Перської затоки озброєнь і військової техніки на 72 млрд дол. Європейські країни, Росія і Китай поставили озброєння цим країнам також не менше 30 млрд дол. [10].

4. Співпраця НАТО з арабськими країнами Перської затоки

НАТО–ОАЕ. Обсяг контрактів на постачання озброєнь і військової техніки, укладених ОАЕ у 1991–2001 рр. з європейськими країнами, НАТО склав 11,1 млрд дол. У листопаді 1996 р. підписано договір з питань оборони і безпеки з Великобританією, згідно з яким Лондон перейняв на себе зобов'язання захищати ОАЕ від зовнішньої агресії, поставляти сучасну зброю, сприяти в підготовці військових кадрів. Подібна угода підписана також із Францією. До сьогодні близько 60 % зброї і військової техніки ЗС ОАЕ – французького виробництва. У 1990–ті рр. закуплено французького озброєння до 7 млрд дол. Французькі радники і фахівці беруть участь у підготовці особового складу армії ОАЕ. На початку 2008 р. президент Франції Н. Саркозі заявив, що Франція має намір надіслати свою флотилію до ПЗ на постійній основі і створити військово–морську базу в Абу–Дабі (ОАЕ). До цього часу крім США жодна країна НАТО не мала постійної присутності своїх ВМС у Перській затоці [28].

НАТО–Кувейт. У Кувейті створено командний пункт сухопутних військ США для підготовки проведення військових операцій у Південно–Західній Азії і на Близькому Сході. Одним із завдань цього командування є розміщення ракетних комплексів «Patriot» в Катарі і Бахреїні проти можливого ракетного удару з боку Ірану [29]. У вересні 2007 р. НАТО уклала угоду з Кувейтом про співпрацю у сфері військової розвідки. НАТО також має укласти угоди з Кувейтом і Катаром про транзитні пільги. Обсяг контрактів на

постачання озброєнь і військової техніки, укладених Кувейтом у 1991–2001 рр. з країнами Європи, становив 2,9 млрд дол. У 1992 р. підписана кувейтсько–британська угода з питань оборони. З 1993 р. у Кувейті діє військова місія, яка навчає особовий склад ЗС Кувейту застосуванню і експлуатації бойової техніки, що поставляється з Великобританії. Кувейт також має угоди про військову співпрацю з Францією та Італією [30].

НАТО–Бахрейн. Протягом останніх років значного розвитку набули військові зв'язки Бахрейна з Великобританією. Обидві держави мають угоду про співпрацю у сфері оборони. На постійній основі діє спільна бахрейнсько–британська комісія з військової співпраці. Англійські фахівці беруть участь у модернізації бахрейнської військово–повітряної бази ім. шейха Іси, щоб вона була в змозі приймати літаки–заправники VC–10 та крупніші літаки. Британські кораблі регулярно заходять в бахрейнські порти. Проводяться спільні навчання ВМС двох держав. Англійці надають допомогу в підготовці фахівців для ВПС, зокрема у сфері радіолокації і зв'язку [10].

НАТО–Катар. У 1993 р. Катар підписав Меморандум про взаєморозуміння у сфері оборони з Великобританією, яка поставляє емірату озброєння і бере участь в підготовці кадрів для катарської армії. У 1994 р. між Катаром і Францією підписана угода про спільну оборону, яка передбачає направлення до Катару французьких військових радників і фахівців, проведення спільних навчань ЗС двох країн. 17 листопада 2006 р. емір Катару шейх Хамад бін Халіфа аль–Тані відвідав штаб–квартиру НАТО в Брюсселі, де зустрівся з Генсеком НАТО Я. Схеффером. У січні 2008 р. в столиці Катару Досі пройшов одноденний семінар «Роль НАТО у зміцненні стабільності і миру». В середині листопада 2008 р. постійна група ВМС НАТО SNMG2 провела військово–морські навчання з кораблями ВМС Катару в Перській затоці. Катар – перша країна СІС, яка делегувала свого офіцера зв'язку в штаб–квартиру НАТО в Брюсселі. Незабаром Катар має підписати Індивідуальну програму співпраці з НАТО [31].

НАТО–КСА. Саудівська Аравія і Султанат Оман все ще утримуються від масштабної участі в СІС, проте обидві країни беруть участь у комунікативних заходах, що проводяться НАТО

в країнах Перської затоки. У січні 2007 р. в Ер-Ріяді було проведено симпозиум «Взаємодія НАТО і РСАДПЗ в рамках Стамбульської ініціативи співпраці». На початку квітня 2008 р. вперше в Саудівській Аравії перебувала група парламентарів з країн НАТО, яка мала зустрічі з королем Абдаллою та іншими саудівськими високопосадовцями. Під час зустрічей обговорювалися проблеми антитерористичної боротьби, близькосхідного мирного процесу, розповсюдження зброї масового ураження, а також питання безпеки і стабільності в країнах Перської затоки [32].

НАТО–Оман. Незважаючи на те, що Оман має добрі відносини з такими країнами НАТО, як Великобританія, Франція і США, водночас він не поспішає активізувати співпрацю з Альянсом. Серед усіх країн Перської затоки офіційний Маскат найбільш критично налаштований щодо політики США і НАТО в Перській затоці та Іраку. Цю країну можна вважати найбільш «проіранською». Добросусідські стосунки між Іраном і Оманом існують ще з 60-их років, коли іранські війська допомогли придушити повстання сепаратистів у провінції Дофар.

Порівняно з іншими країнами Перської затоки, Оман не виявляє великого занепокоєння щодо іранської ядерної програми, а також програми створення балістичних ракет дальньої дії. Зокрема оманські політики звинувачують США і європейські країни в подвійних стандартах і «облудному» ставленні до ядерних амбіцій Ірану, тоді як Ізраїль вже давно має арсенал із 200 ядерних боеголовок. Оманські урядовці і парламентарі зазвичай наголошують на тому, що саме окупація Іраку Сполученими Штатами і їх союзниками призвела до поширення тероризму в регіоні. На думку оманців, США мають розпочати діалог з Іраном і залучити його до стабілізації ситуації в Іраку [33].

НАТО–Ірак. Хоча формально Ірак не охоплюється програмою СІС, проте реально співпраця НАТО з Іраком набуває дедалі більших масштабів. Військова операція в Іраку 2003 р. здійснювалася коаліційними силами з різних країн, деякі з яких є членами НАТО, однак, як організація, НАТО не брала участі в ухваленні рішення про початок військової операції в Іраку і її проведенні.

На саміті НАТО в Стамбулі 28 червня 2004 р. було ухвалено рішення сприяти Іраку в підготовці сил безпеки. Перед Північноатлантичною радою НАТО було поставлено завдання спільно з тимчасовим урядом Іраку в стислі строки розробити механізм, необхідний для реалізації даного рішення. Тренувальна місія НАТО була створена 30 липня 2004 р. і негайно приступила до підготовки особового складу для окремих штабів в Іраку. У грудні 2004 р. особовий склад місії вже налічував 300 офіцерів. Діяльність Тренувальної місії також узгоджується з Багатонаціональними силами (БНС) під керівництвом США.

З 2004 р. і до грудня 2006 р. на території Іраку підготовку в такій місії НАТО пройшли понад 4 тис. офіцерів, а в навчальних закладах НАТО і окремих країнах – 934 військовослужбовці. З липня 2007 р. Тренувальна місія НАТО перейшла на якісно новий рівень допомоги Іракським силам безпеки. Завершивши тренувальний етап, командування місії вирішило зосередити зусилля на радницько-консультативній діяльності з метою поліпшення ефективності роботи основних установ системи Національної безпеки Іраку. Для виконання цього завдання було створено 3 мобільні підрозділи, які працюють у Міністерстві оборони Іраку, Національному оперативному центрі та Міністерстві внутрішніх справ цієї країни. З початку діяльності місії Альянс надав Іраку військову техніку на 110 млн євро, передусім боеприпасів, шоломів і бронежилетів, легкових транспортних засобів, 36 бойових машин піхоти БМП-1 і 77 бойових танків Т-72 з Угорщини [34].

Сьогодні Україна є єдиною країною – не членом Альянсу, офіцери збройних сил якої представлені як повноправні члени Тренувальної місії НАТО в Республіці Ірак. Український миротворчий персонал у складі коаліційних сил в Іраку виконував завдання з 20 грудня 2005 р., після виводу з Іраку українського миротворчого контингенту. У грудні 2008 р. Республіці Ірак завершилася ротація українського миротворчого персоналу (29 чоловік), який виконував завдання у складі Багатонаціональних сил і Тренувальної місії НАТО. До роботи у Багдаді у складі Тренувальної місії НАТО приступила нова група у складі 10 українських офіцерів. Вони пройшли підготовку в Об'єднаному командуванні НАТО в Неаполі і ви-

конуватимуть обов'язки радників при керівному складі силових структур Іраку.

Відповідно до Указу Президента В. Ющенка № 116 від 2 березня 2009 р. в рамках Плану дій «УКРАЇНА–НАТО», Україна має намір розглянути можливість збільшення кількості українського миротворчого персоналу у складі Тренувальної місії НАТО в Іраку у 2009 році [35].

Ірак є найбільш характерним прикладом співпраці України і країн НАТО в арабському світі. На початку грудня 2009 р. представники РНБОУ розповсюдили інформацію про те, що Україна постачатиме Іраку озброєння і бойову техніку на 2,4 млрд дол. З українського боку відповідні угоди з Іраком підписала державна компанія «Укрспецекспорт», проте обслуговувати контракт буде дочірня структура – держпідприємство «Прогрес». Відповідно до контрактів Україна протягом наступних 2–3 рр. поставить до Іраку велику партію нових бронетранспортерів БТР–4 (420 од.) і танків Т–80УД і «Оплот» (150 од.), нової авіатехніки (10 літаків АН–32Б і два військові вертольоти Мі–8Т). Українські підприємства також надаватимуть послуги з ремонту і модернізації військової техніки.

За оцінками експертів, це найбільший в історії українського ВПК проект, що включає низку окремих контрактів. Експерти відзначають, що у виборі Іраком саме української військової техніки не останню роль зіграла позиція Вашингтона, яку можна розглядати як практичне виконання підписаної 19 грудня 2008 р. Хартії про стратегічне партнерство України і США. Постачання до Іраку українських танків фінансуватиметься за рахунок засобів, виділених урядом США в рамках переозброєння армії Іраку. Всього США виділили на цю програму 3 млрд дол. З них близько 85 % – 2,4 млрд дол. дістанеться Україні.

Висновки, прогнози і рекомендації

Досвід співпраці НАТО з арабськими країнами в рамках програм Середземноморського діалогу і Стамбульської ініціативи співпраці дає всі підстави стверджувати, що НАТО сьогодні перебуває в стадії трансформації в глобальну і універсальну організацію безпеки. В умовах активізації процесів євроінтеграції, коли стратегічний безпековий інтерес для НАТО в Північноат-

лантичному регіоні і Західній Європі значною мірою є вичерпаний, то з появою нових загроз та джерел нестабільності в різних регіонах світу дедалі більшого значення в діяльності Альянсу набувають глобальні інтереси. В рамках різних програм НАТО сьогодні безпосередньо задіяно близько 100 країн світу. Цю обставину слід враховувати під час проведення роз'яснювальної роботи в Україні щодо зростаючої глобальної ролі НАТО у сучасному світі.

Після Європи інтереси НАТО найбільше представлені на Арабському Сході.

Відповідь на питання: «Чи може НАТО виконувати миротворчу роль у палестинсько–ізраїльському конфлікті?» не може бути однозначною. По–перше, провідна роль в Альянсі Сполучених Штатів, які мають багаторічне стратегічне партнерство з Ізраїлем, викликає сумнів стосовно неупередженості такого посередництва. По–друге, миротворча роль НАТО в Афганістані допоки не є надто успішною. По–третє, важко уявити, що 26 країн–членів НАТО можуть легко дійти консенсусу з цього непростого питання.

Взаємодія НАТО з арабськими країнами достатньо переконливо свідчить про те, що політика Альянсу на Близькому Сході не є цілком монолітною. Якщо в політико–ідеологічному аспекті щодо залучення арабських країн до співпраці з НАТО спостерігається певна узгодженість у діях членів Альянсу, то цього не можна сказати про практичні кроки співпраці, зокрема у сфері торгівлі озброєннями і військовою технікою, де на першому місці виступають національні інтереси кожного члена Альянсу і спостерігається певна конкуренція в боротьбі за арабські ринки.

Провідна роль США в НАТО спостерігається також і в діяльності Альянсу на Близькому Сході, зокрема в рамках програм Середземноморський діалог і Стамбульська ініціатива співпраці, що проявляється як в обсягах американської допомоги арабським партнерам НАТО, так і в обсягах американських озброєнь і військової техніки, що поставляється країнам Арабського Сходу. З одного боку, це призводить до певної конкуренції між США та європейськими членами НАТО, які намагаються утримати свою традиційну нішу в поставках озброєнь на Арабський Схід, з іншого

боку, це дає можливість арабським країнам балансувати між США і їх європейськими партнерами по НАТО, відстоюючи свої національні інтереси.

Вже сьогодні є достатньо підстав очікувати, що близькосхідна політика нового президента США Б. Обами буде досить суттєво відрізнятись від політики його попередників, які намагалися перш за все брати до уваги ізраїльські інтереси. Схоже, що Б. Обама прагне відстоювати такий підхід до Близького Сходу, який полягає в зближенні Америки з арабським світом, навіть ціною деякого послаблення зв'язків з Ізраїлем.

Сьогодні формується об'єктивна реальність: стратегічно важливий близькосхідний регіон дедалі більше перетворюється на плацдарм для поширення інтересів НАТО в Азії і Африці. Присутність НАТО і США в цьому регіоні постійно нарощується. Сьогодні Росія є неспроможною стримати експансію НАТО на Близькому Сході. Досить обмежені поставки російських озброєнь і військової техніки деяким арабським країнам не можуть конкурувати з поставками країн НАТО. Здебільшого окремі арабські країни вдаються до закупівель російської зброї і військової техніки в незначній кількості лише для того, щоб отримувати західні озброєння і техніку на більш вигідних умовах і мати певні важелі для геополітичного балансування.

Відповідні міністерства, служби і структури України мають уважно вивчати і узагальнювати як позитивний, так і негативний досвід співпраці НАТО з арабськими країнами, що сприятиме напрацюванню оптимального формату взаємодії нашої країни з Альянсом не лише в двосторонніх відносинах, а й на території інших країн – в Афганістані, Іраку, Лівії, Косовому тощо.

Здійснюючи військово–технічну співпрацю з арабськими країнами, слід враховувати той факт, що збройні сили цих країн мають озброєння і військовою техніку переважно західного виробництва і ця тенденція постійно зростає. З огляду на ці обставини, варто передбачити в планах оборонно–промислового комплексу України виробництво таких озброєнь і військової техніки, які відповідали б стандартам НАТО, що значно полегшить їх поставку у країни Близького Сходу.

Досвід успішної реалізації військово–технічної співпраці України з Іраком за сприяння США слід узагальнити і використовувати у сфері ВТС з іншими арабськими країнами.

Список використаних джерел

1. *Терешко, С.* Україна–НАТО в контексті сучасної стратегії Альянсу [Електронний ресурс] / С. Терешко. – Режим доступу: <http://old.soskin.info/ea.php?pokazold=200807>
2. *Подцероб, А. Б.* Место арабских стран в системе международных отношений [Электронный ресурс] / А. Б. Подцероб. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/09-04-09a.htm>
3. *Волович, О.* Близький Схід: військовий потенціал країн / О. Волович, О. Маначинський // Народна армія. – 2000. – 29 серпня.
4. *Швед, В. О.* Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти: монографія / В. О. Швед. – К. : НІСД, 2006. – 242 с.
5. *Глебов, В. В.* Арабський Захід і НАТО / В. В. Глебов, В. В. Макух // Політика і час. – 2002. – № 5. – С. 40–46.
6. *Ковальський, Н.* Расширение ЕС и НАТО на средиземноморском направлении [Електронний ресурс] / Н. Ковальський. – Режим доступа: http://www.nasledie.ru/oboz/N10-12_96/10-12_09.HTM
7. *Юрченко, В. П.* О военно–техническом сотрудничестве арабских стран с европейскими государствами [Електронний ресурс] / В. П. Юрченко. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2003/17-06-03.htm>
8. *Isaacson, Walter.* NATO for the Middle East [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.time.com/time/printout/0,8816,1582321,00.html>

9. *Butcher, M.* NATO Middle East Peacekeeper [Електронний ресурс] / Martin Butcher. – Режим доступу: <http://natomonitor.blogspot.com/2009/03/nato-middle-east-peacekeeper.html>
10. *Rozoff, R.* NATO in the Persian Gulf: From Third World War to Istanbul Cooperation Initiative (Monday, February 9, 2009) [Електронний ресурс] / Rick Rozoff. – Режим доступу: <http://canada.mediamonitors.net/Headlines/NATO>
11. *Boucek, C.* Mauritania's Coup: Domestic Complexities and International Dilemmas [Електронний ресурс] / Christopher Boucek. – Режим доступу: <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id>
12. *Доннеллі К.* Розвиток партнерства НАТО з країнами «Розширеного Близького Сходу» [Електронний ресурс] / К. Доннеллі. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/uk/SID-C2DCAB0A-70FCB4FE/natolive/opinions_21329.htm
13. *Туркі, А. а.–С.* НАТО – зıraа джадіда лі татвік аш–Шарк аль–Аусат [Електронний ресурс] / Ахмед ас–Сейд Туркі. – Режим доступу: <http://www.islamonline.net/servlet/Satellite>
14. *Аль–Фаріді, Н. ед–Д.* Тадаххуль аль–Хильф аль–Атласі фі аль–Ірак / Нур ед–Дін Аль–Фаріді // Аль–Хаят. – 2004. – 29 червня.
15. *Нассар, С.* Галь ятадаххаль аль–Хильф аль–Атласі фі аль–Ірак лі інказ Буш уа Иллаві? / С. Нассар // Аль–Хаят. – 2004. – 19 червня.
16. *Iran offers to train Afghan police* [Електронний ресурс] – Access Mode: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/5149148/Iran-offers-to-train->
17. *Operation Active Endeavour* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.afsouth.nato.int/JFCN_Operations/ActiveEndeavour/Endeavour.htm
18. *Египет* починає співробітництво з НАТО: контингент Альянса може з'явитися на границі з сектором Газа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.com/arch/world/09oct2007/egypt.html>
19. *Юрченко, В. П.* Военно–технічне співробітництво США з арабськими країнами [Електронний ресурс] / В. П. Юрченко. – Режим доступу: http://www.iimes.ru/rus/frame_stat.html
20. *NATO and Jordan conclude Individual Cooperation Programme* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/SID-67C95680-DE6E2ADE/natolive/news>
21. *Jordan NATO Member States to Expand Security, Political Ties* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istockanalyst.com/article/viewiStockNews/articleid/2859012#>
22. *US preparing military agreement with Libya* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldtribune.com/worldtribune/WTARC/2008/ss_libya.
23. *Special and privileged» bilateral relationship Treaty* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.statewatch.org/news/2008/nov/01italy-libya-treaty.htm>
24. *SNMCMG 2 VISIT TO TUNIS* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.afsouth.nato.int/organization/CC_MAR_Naples/PressReleases/CC-MAR/pressreleases09/NR_06_09.html
25. *Algeria and NATO seeks to bolster cooperation in security* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.xinhuanet.com/english/2008-06/18/content_8393915.htm
26. *US military head meets officials in Morocco* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.afrik.com/article13712.html>
27. *Стамбульська ініціатива співпраці (СІС)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://152.152.95.200/issues/ici/index-ru.html>.
28. *Семинар НАТО в ОАЕ 8–9 октября 2008 года* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://translate.google.ru/translate?hl=ru&langpair=en|ru&u=http://www.nato-pa.int/default>.
29. *Stars and Stripes.* – 2008. – February 19.
30. *Kuwait Times.* – 2007. – September 9.
31. *NATO can help in enhancing region's stability* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.thepeninsulaqatar.com/Display_news.asp?section=local_news
32. *NATO parliamentarians concluded first visit to Saudi Arabia* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=1496>
33. *Visit of the political committee's sub-committee on NATO partnerships to the Sultanate of Oman* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://natopa.ibicenter.net/default.asp?SHORTCUT=940>
34. *Содействие Ираку со стороны НАТО* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/issues/iraq-assistance/practice-ru.html>
35. *Ющенко хоче повернути українців в Ірак* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rosbalt.ru/print/622933.html>
36. *Яблоко раздора между Нетаньяху и Обамой* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.islamnews.ru/news-18731.html>

37. *Маначинский, А. Я.* Ирак: тайные пружины войны / А. Я. Маначинский. – К. : Изд. дом «РУМБ», 2005. – 416 с.

38. *Керженцев, А.* Ближний Восток – главный рынок сбыта военной продукции Запада [Электронный ресурс] / А. Керженцев. – Режим доступа: http://www.rau.su/observer/N25_93/25_06.HTM

39. *Волович, А.А.* Украина – Ирак: прорыв в военно–техническом сотрудничестве. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/23-12-09b.htm>